

Santrauka
Teisingumo sistemas
humanizavimas

Santrauka – teisingumo sistemos humanizavimas

Tarptautinio tyrimo „Balsai už teisingumą“ ataskaita – bendravimas su nuo nusikaltimų nukentėjusiais asmenimis su negalia

Santrauka: Teisingumo sistemos humanizavimas

„Teisingumo sistema ir įvairūs jos simboliai baugina. Dažnai teismai siejami ne su teisingumu, o su galia. Kiekvieną žmogų susidūrimas akis į akį su šiais galios simboliais gali „nugalinti“. Pradėkime nuo mąstymo pokyčių – dėmesys turėtų būti sutelktas ne į galią, o į teisingumą. Iš tikrųjų kalbama apie pačios teisingumo sistemos humanizavimą ir jos prieinamumą visiems.“ (Gábor Gombos, buvęs Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių komiteto narys ir projekto „Balsai už teisingumą“ vyresnysis patarėjas)

Balsai už teisingumą

Projekte „Balsai už teisingumą“ (Voices for Justice) daugiausia dėmesio skiriama žmonių su negalia, nukentėjusių nuo nusikaltimų, teisėms ir realioms patirtims siekiant teisingumo. Tai Europos Sąjungos bendrai finansuojamas projektas, kuriame dalyvauja devynios organizacijos partnerės ir kuris vykdomas septyniose šalyse – Bulgarijoje, Kroatijoje, Čekijoje, Lietuvoje, Rumunijoje, Slovakijoje ir Slovėnijoje.

Nusikaltimus patyrę žmonės su negalia susiduria su neįveikiamomis kliūtimis, kurios neleidžia jiems naudotis Europos baudžiamojo teisingumo sistemomis. Dėl to jie netenka galimybės papasakoti savo istorijas ir pasinaudoti veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis. Naujausi tyrimai rodo, kad moterys su negalia nuo dviejų iki penkių kartų dažniau tampa smurto aukomis¹. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra nustatė, kad apie fizinį užpuolimą praneša 19 % žmonių su negalia, palyginti su 9 % visų gyventojų, kurie patiria smurtą². Psichosocialinę ir intelekto negalią turintys asmenys patiria specifinį netinkamą elgesį ir prievartą dėl negalios, prieš savo valią yra laikomi institucijose ir gydomi vaistais be savo sutikimo³. Vis dėlto informacija ir duomenys nėra reguliariai renkami ar nagrinėjami, o į nukentėjusiųjų patirtį ir balsą vis dar neatsižvelgiama visoje ES. Būtina iš esmės peržiūrėti baudžiamųjų ir civilinių skundų teikimo, tyrimo ir nagrinėjimo sistemas, institucijas ir kultūrą visų nusikaltimus patyrusių žmonių labui. Šio iššūkio mastas ir būtinos transformacijos yra aktuali tema tarptautinėje projekto „Balsai už teisingumą“ ataskaitoje „Teisingumo sistemos humanizavimas“.

Šioje ataskaitoje vadovaujamosi svarbiais Jungtinių Tautų tarptautiniais principais ir gairėmis dėl žmonių su negalia teisės kreiptis į teismą (JT teisės kreiptis į teismą principais)⁴, kuriais remiantis

¹ „Nusikaltimus patyrusių žmonių su negalia teisių užtikrinimas“ (Europos neįgaliųjų forumas, 2020 m. liepos 7 d.) <<https://www.edf-feph.org/newsroom-news-ensuring-rights-victims-disabilities/>> žiūrėta 2022 m. balandžio 29 d.

² Pagrindinių teisių agentūra, Pagrindinių teisių tyrimas, 2020 m., Smurtas ir priekabiavimas <<https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs>> žiūrėta 2022 m. gegužės 9 d.

³ Marcello Sacco, 2021. 'The Unconvicted Detention of Persons with Mental Impairments: The ECHR "Unsound" That Does Not Sound' P. 153 <<http://elea.unisa.it:8080/xmlui/handle/10556/5277>> žiūrėta 2022 m. balandžio 29 d.

⁴ Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas žmonių su negalia teisių klausimais, Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių komitetas ir Jungtinių Tautų Generalinio sekretoriaus specialusis pasiuntinys negalios ir prieinamumo žmonėms su negalia klausimais, „Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės kreiptis į teismą“. (Ženeva: Jungtinės Tautos, 2020). Ataskaitoje dėmesys sutelkiamas į principus, kurie yra aktualiausi vykdomam tyrimui. Tai 1, 2, 3, 4, 6, 8 ir 10 principai (galutinėje ataskaitoje atsižvelgiama ir į 9 principo elementus), <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf> žiūrėta

atliekamas Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyvos nuostatų⁵ dėl teisės kreiptis į teismą stipriųjų pusių ir spragų normatyvinis vertinimas. Remdamiesi septynių nacionalinių tyrimų ataskaitų duomenimis, parodome, kaip direktyvos spragos pasireiškia nacionalinėse teisinėse sistemose, politikoje ir praktikoje. JT teisės kreiptis į teismą principuose nustatyti aiškūs įsipareigojimai ir išsamiai paaiškinti praktiniai žingsniai, kuriais galima užtikrinti žmonių su negalia teisę kreiptis į teismą. Ir nors pagrindinės Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyvos nuostatos padeda užtikrinti, kad pranešimai apie nusikalstamą veiką, jos tyrimai ir baudžiamasis procesas būtų orientuoti į nusikaltimų aukas ir kad būtų pripažįstamos aukų teisės į informaciją ir tinkamą bendravimą, bendrą direktyvos sistemą reikia sustiprinti, kad ji atitiktų tarptautinius įsipareigojimus dėl teisės kreiptis į teismą, ypač įsipareigojimus pagal Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių konvenciją (JT NTK).

Nusikaltimus patyrę žmonės su negalia susiduria su didelėmis kliūtimis ydingose Europos baudžiamojo teisingumo sistemose. Formuojant į nusikaltimų aukas labiau orientuotą baudžiamosios justicijos požiūrį, ES vyksta svarbūs pokalbiai, kuriais siekiama sukurti baudžiamosios justicijos sistemą, grindžiamą žmogaus teisių ir žmogaus orumo principais, formuojamą pagal esamus ES įsipareigojimus užtikrinti aukų teisę į veiksmingą teisinę gynybą ir tyrimą. Žmonės su negalia turi būti visapusiškai įtraukti į šias diskusijas ir naujoves.

Pirmieji žingsniai siekiant pokyčių (transformacijos)

1. Nusikaltimų aukų teisių direktyva turėtų būti iš dalies pakeista, kad būtų aiškiai užtikrinta teisė į teisinį veiksnumą baudžiamajame procese. Ja turėtų būti užtikrinta, kad nusikaltimų aukos turėtų galimybę kreiptis į teismą ir dalyvauti visuose teisingumo proceso etapuose, įskaitant paramos, reikalingos kliūtimis pašalinti ir veiksmingai kreiptis į teismą, įvertinimą. Jame turėtų būti aiškiai užtikrinta žmonių su negalia galimybė gauti informaciją ir naudotis komunikacijos priemonėmis, taip pat turėtų būti garantuojamos pagrįstos ir procesinės priemonės bei geresnis paramos paslaugų prieinamumas baudžiamajame procese ir jo metu.
2. Reikia parengti ES strategiją dėl nusikaltimo aukų su negalia, kurioje būtų suformuluota žmonių su negalia lygių galimybių kreiptis į teismą vizija ir sistema, kurią būtų galima įgyvendinti nacionaliniu lygmeniu.
3. Bendradarbiaujant su žmonėmis, turinčiais negalią, valstybėms narėms turėtų būti parengtos rekomendacijos, mokymo kursai ir mokymo programos, pagrįstos JT teisės kreiptis į teismą principais.
4. Turi būti aktyviai skatinama ir remiama moderni asmenų, kūrybiškai padedančių nusikaltimų aukoms su negalia pasinaudoti savo teisėmis dalyvauti, praktika.

2022 m. gegužės 11 d.

⁵ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, nustatanti minimalius nusikaltimų aukų teisių, paramos ir apsaugos standartus ir pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2001/220/TVR, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>> žiūrėta 2022 m. gegužės 11 d.

5. Visos valstybės narės turi pilnai perkelti ir įgyvendinti Nusikaltimų aukų teisių direktyvą pagal jos esmę, todėl svarbu, kad Europos Komisija vykdytų savo pareigas, susijusias su priežiūra, stebėseną ir pažeidimų nagrinėjimo procedūrų inicijavimu. Tai apima ir sukūrimą duomenų rinkimo sistemos, kuri leistų suprasti nusikaltimų aukų patirtį, teisės kreiptis į teismą spragas ir nustatyti veiksmų prioritetus.

Pagrindinės išvados

„Tuščia erdvė“

Nors galimybė kreiptis į teismą yra esminė visų žmogaus teisių įgyvendinimo sąlyga, daugybė kliūčių trukdo žmonėms su negalia lygiai su kitais asmenimis kreiptis į teismą. Tokios kliūtys apima teisinio veiksnio apribojimus; fizinės prieigos prie teisingumo įstaigų, pavyzdžiui teismų ir policijos nuovadų, trūkumą; prieinamų transporto priemonių į šias įstaigas ir iš jų stoką; kliūtis gauti teisinę pagalbą ir atstovavimą; informacijos prieinamais formatais trūkumą; paternalistinį arba neigiamą požiūrį, kuriuo abejojama žmonių su negalia galimybėmis dalyvauti visuose teisingumo vykdymo etapuose; nepakankamą teisingumo srityje dirbančių specialistų mokymą. Teisingumo sistemoje žmonės su negalia dažnai yra laikomi nevertais, negebančiais pasinaudoti visiems kitiems piliečiams teikiama tinkama proceso apsauga ar net galinčiais nuo jos nukentėti (Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą, 2020, p. 6).

„Balsų už teisingumą“ konsorciumas žmonių su negalia situaciją, kurioje jie nesinaudoja savo kaip nusikaltimų aukų ir liudytojų teisėmis, apibūdina kaip „tuščią erdvę“. Praktiškai šių žmonių neįtraukimas į teisingumo sistemą pasireiškė tuo, kad nacionaliniams tyrėjams sunkiai sekėsi susisiekti su žmonėmis su negalia, kurie įgyja nukentėjusiojo statusą, ir nustatyti teisės specialistus, kurie savo darbe susidūrė su nukentėjusiais, turinčiais negalią. Visiško nedalyvavimo baudžiamajame priecese priežastys – fizinės, požiūrio, institucinės, kultūrinės ir teisinės kliūtys, dėl kurių žmonės su negalia neturi realios galimybės būti išklaustyti, bei sistemingi procesinių teisių, taip pat teisės į veiksnumą ir teisės liudyti pažeidimai. Trūkstant duomenų apie nusikaltimų žmonėms su negalia paplitimą ir poveikį, taip pat stingant informacijos apie teisingumo sistemos atsaką, įskaitant pranešimus, tyrimą, baudžiamąjį persekiojimą ir teismo procesus, šie asmenys tampa dar labiau nematomi. Tai aiškiai rodo, kad valstybės narės nevykdo savo įsipareigojimų pagrindinių žmogaus teisių srityje. Sistemingai nesugebant apginti šių teisių, nusikaltėliai jaučiasi nebaudžiami taikydami į aukas, kuriomis, kaip jie žino, niekas nepatikės, kurių niekas neapsaugos ir į kurias niekas nežiūrės rimtai.

Toliau pateikiamos mūsų tarptautinio tyrimo išvados ir analizė, įvertinta atsižvelgiant į Jungtinių Tautų principus ir gaires dėl asmenų su negalia teisės kreiptis į teismą, daugiausia dėmesio skiriant pagrindiniams aspektams, kurie yra būtini siekiant dalyvavimo praktikoje, ypač užtikrinant teisę į informaciją ir veiksmingą komunikaciją.

1 principas: Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nė vienas iš jų negali būti apribota teisė kreiptis į teismą dėl negalios.

Man įdomiausia buvo tai, kad per visą ikiteisminio tyrimo laikotarpį nukentėjusysis nebuvo nei apklaustas, net kaip liudytojas, nei asmeniškai informuotas apie kokias nors teises... informacija apie [jo] teises buvo pateikta standartiniu būdu – pranešimu, skirtu jo globėjui, neturinčiam jokių emocinių ar kitokių ryšių su šiuo žmogumi. Tai buvo socialinės globos namų, kuriuose gyveno nukentėjusysis, darbuotojas, todėl jis niekuo nesidomėjo... formaliai buvo patikrinta, ar kažkas buvo informuotas, tačiau pakako informacijos, kad šis asmuo nėra bendravęs su nukentėjusiuoju. (Pokalbis su apygardos teisėju. Genova ir Krasteva, Bulgarija, 2022, p. 29)

Valstybės turi užtikrinti, kad žmonių su negalia teisinis veiksnumas būtų pripažįstamas visais baudžiamojo teisingumo sistemos lygmenimis, be jokios diskriminacijos. Nustatėme, kad Direktyvos nuostatose ir atitinkamose Europos Komisijos gairėse nepakankamai pripažįstamas teisės į teisinį veiksnumą ir teisės duoti parodymus pažeidimas arba su juo kovojama. Tiesą sakant, teisė į teisinį veiksnumą Direktyvoje nėra nei garantuojama, nei minima. Direktyvos konstatuojamosiose dalyse „emocinis“ ir „protinis“ veiksnumas nurodomi kaip veiksniai, į kuriuos „reikia atsižvelgti“, tačiau prieš tai nenurodomi valstybių įsipareigojimai visiems vienodai užtikrinti teisinį veiksnumą. Šis praleidimas leidžia aiškinti, kad „veiksnumo stoka“ gali būti pagrindas apriboti arba sumažinti nusikaltimo aukų su negalia dalyvavimą baudžiamajame procese.

Nacionaliniu lygmeniu tyrime dalyvavusiose šalyse diskriminacinės teisinės sistemos ir praktika yra įprastas reiškinys. Policija ir teisminės institucijos dažnai pripažįsta paskirtą globėją kaip nukentėjusiojo pakaitalą jo dalyvavimui procese ir žmogaus teisių atžvilgiu, o formalūs „patikimumo“ vertinimai trukdo nukentėjusiųjų teisėms duoti parodymus. Nors šiais įstatymais, politika ir veiksmais pažeidžiamos JT NTK nustatytos teisės, vyriausybės, teismai ir atskiri specialistai to nemato. Priešingai, valstybių įstatymai sankcionuoja globėjo pripažinimo ar skyrimo praktiką kaip priimtina būdą vykdyti direktyvoje numatytus įsipareigojimus, susijusius su informavimu ir bendravimu.

2 principas: Priemonės ir paslaugos turi būti visuotinai prieinamos, kad būtų užtikrintos lygios galimybės žmonėms su negalia kreiptis į teismą jų nediskriminuojant.

Jis aiškina, kad teritorija [policijos nuovada] sunkiai prieinama žmogui su negalia, ir tokiais atvejais apklausa atliekama automobilių stovėjimo aikštelėje. (Pokalbis su tyrimą atliekančiu policijos pareigūnu. Genova ir Krasteva, Bulgarija, 2022, p. 29)

Įvairių valdžios institucijų teikiamų leidinių, susijusių su baudžiamaisiais procesais, analizė rodo, kad prieinamumas yra svarbus klausimas dėl kelių priežasčių. Vis dėlto dažniausiai šiuose leidiniuose yra pernelyg daug informacijos, jų kalba per sudėtinga, šriftas ir kontrastas per mažas, todėl netinka, pavyzdžiui, žmonėms su intelekto negalia. (Kapus ir kt., Slovėnija, 2022, p. 26)

Informacija apie baudžiamojo teisingumo sistemą, įskaitant nusikaltimų aukų teises, turi būti lengvai ir viešai prieinama. Turi būti taikomi universalaus dizaino principai, siekiant užtikrinti, kad įvairių sunkumų turintys asmenys galėtų naudotis infrastruktūra ir paslaugomis ir kad su jais būtų elgiamasi

oriai ir pagarbiai. Be to, bet kokie fizinio prieinamumo arba informacijos ir komunikacijos apribojimai gali būti sprendžiami užtikrinant tinkamą sąlygų pritaikymą ir galimybę naudotis įvairiomis paramos paslaugomis, taip pat asmens pasirinktą neformalią paramą.

Esama mažai įrodymų, kad tyrime dalyvavusių šalių valdžios institucijos savo nacionaliniuose įstatymuose, politikoje ar praktikoje ėmėsi kokių nors veiksmų, siekdamos užtikrinti, kad fizinės priemonės arba informacijos ir ryšių paslaugos būtų kuriamos, plėtojamos ir teikiamos remiantis universalaus dizaino principais. Tinkamas sąlygų pritaikymas įprastai nėra užtikrinamas. Keletas tyrėjų pranešė, kad nacionaliniu lygiu buvo priimtos nuostatos, kuriomis siekiama gerinti fizinės galimybes patekti į policijos ir teismų pastatus. Be to, pranešta, kad visose šalyse užtikrinama teisė į gestų kalbos vertimo paslaugas. Pranešama, kad kai kurių šalių nacionaliniuose dokumentuose minima kitų formų parama užtikrinant veiksmingą bendravimą, tačiau pateikta nedaug gairių, ką tokia parama galėtų reikšti.

3 principas: Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į tinkamas procesines sąlygas.

Nors individualių poreikių vertinimas galėtų ir turėtų būti naudojamas nukentėjusiųjų poreikiams įvertinti, jis nėra pripažįstamas kaip priemonė, padedanti geriau įtraukti žmones su negalia į baudžiamąjį procesą. Be to, daugiausia dėmesio jame skiriama reikalingoms apsaugos priemonėms nustatyti, siekiant išvengti papildomo bauginimo ir antrinės viktimizacijos proceso metu, bet ne teisei į informaciją ir veiksmingą bendravimą užtikrinti. (Špekas ir Štahanas, Kroatija, 2022 m., p. 26)

Teisė į tinkamą procesinių sąlygų pritaikymą yra esminis dalykas, kurio reikia, kad nusikaltimus patyrę žmonės su negalia galėtų bendrauti tyrimo ir baudžiamojo teisingumo proceso metu, ir yra labai svarbi užtikrinant jų teisę dalyvauti teisingumo sistemoje. Nusikaltimų aukų teisių direktyvos 22 straipsnyje nurodoma, kad valstybės turi užtikrinti laiku atliekamą asmeninį įvertinimą, siekiant nustatyti, kokie yra specialieji apsaugos poreikiai, o Komisija šią nuostatą pagrįstai apibūdino kaip „vieną svarbiausių Nusikaltimų aukų direktyvos laimėjimų“.⁶ Tačiau direktyvoje nėra nurodytas lygiagretus formalus reikalavimas komunikacijos ir informacijos poreikiams bei atitinkamoms procesinėms sąlygoms įvertinti ir neapibrėžtas šio reikalavimo įgyvendinimo pagrindas. Tai didžiulė spraga užtikrinant, kad būtų visapusiškai gerbiamos nusikaltimus patyrusių žmonių teisė kreiptis į teismą ir dalyvauti teisingumo procesuose. Vis dėlto išsamiose direktyvos nuostatose galima atsekti visapusišką požiūrį; šios nuostatos galėtų būti aiškios ir veiksmingai įgyvendinamos priėmus konkrečius direktyvos pakeitimus, užtikrinančius, kad būtų nustatyti ir patenkinti informacijos ir komunikacijos poreikiai. Siekiant šių priemonių veiksmingumo užtikrinant žmonių su negalia orumą, būtina įtraukti ir bendrauti su nusikaltimus patyrusiais žmonėmis su negalia. Be to, norint, kad tokios priemonės padarytų poveikį humanizuojant teisingumo sistemas, reikėtų pakeisti baudžiamojo teisingumo kultūrą, kuri linkusi sumenkinti nusikaltimus patyrusių žmonių teisę į visavertį dalyvavimą (lygiomis teisėmis su kitais).

Direktyvoje konkrečiai neminimas procesinių sąlygų pritaikymas, ir net bet koks įsipareigojimas imtis „specialių priemonių“ priklauso nuo „praktinių ar veiklos apribojimų“. Nepaisant to, individualaus įvertinimo nuostatos suteikia galimybę įvertinti ir užtikrinti nukentėjusiesiems tinkamą

---

⁶ Teisingumo GD rekomendacinis dokumentas, susijęs su 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, nustatančios minimalius nusikaltimų aukų teisių, paramos ir apsaugos standartus ir pakeičiančios 2001 m. Tarybos pamatinį sprendimą 2001/220/TVR, perkėlimu ir įgyvendinimu, p. 44, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>> žiūrėta 2022 m. gegužės 11 d.

sąlygų pritaikymą, procesinių sąlygų pritaikymą ir kitų formų paramą, susijusių su informacija ir veiksminga komunikacija.⁷ Praktikoje nacionaliniai tyrimai patvirtina, kad nukentėjusiųjų su negalia poreikų individualus vertinimas nėra atliekamas taip, kad konkrečiai padėtų pasinaudoti teise kreiptis į teismą. Į nukentėjusįjį orientuotas ir į negalią orientuotas požiūris į individualų vertinimą turėtų prasidėti nuo klūčių, trukdančių dalyvauti procese, nustatymo ir garantuoti individualizuotos pagalbos, pagrįstų ir procedūrinių priemonių teikimą, siekiant visada užtikrinti orumą, pasirinkimą ir kontrolę.

4 principas: Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu gauti teisinius pranešimus ir informaciją lygiai su kitais asmenimis.

Nukentėjusiajai, turinčiai psichosocialinę negalią, buvo įteiktas lankstinukas, tačiau ji nebuvo informuota nei *apie pagalbos galimybes, nei apie teisines paslaugas. Nukentėjusiajai pačiai teko ieškoti visos reikalingos informacijos apie procesą...*

Ji susirado advokatą, kurio pagrindinė patirtis buvo darbas su kaltinamaisiais. „Aš beveik nieko nežinojau. Teko ieškoti informacijos internete, kaip viskas vyks. Neturėjau jokio supratimo. Baudžiamasis procesas man kėlė didelę įtampą.“

Nusikaltėliui iš pradžių buvo skirta kardomoji priemonė – suėmimas, vėliau jis buvo įkalintas, tačiau abiem atvejais nukentėjusioji apie tai, kad jis buvo paleistas į laisvę, sužinojo iš interneto žiniasklaidos. (Sležková ir Pastorek, Čekija, 2022, p. 33)

JT principuose aprašyta dešimt būdų, kaip galima užtikrinti prieigą prie informacijos, įskaitant gestų kalbą, vaizdo ir garso vadovų, konsultavimo ir nukreipimo telefonu pas specialistus paslaugų, bendravimą palengvinančių paslaugų, Brailio rašto ir kt. teikimą. Šios konkrečios priemonės neminimos direktyvoje ir su ja susijusiose gairėse, o direktyvos konstatuojamosiose dalyse valstybėms narėms tik siūloma „atsižvelgti“ į bendravimo „sunkumus“. Šis požiūris atspindi stereotipus apie negalią ir neatsižvelgia į aplinkos, fizinės ir požiūrio kliūtis, kurias reikia pašalinti ir ištaisyti, kad būtų galima veiksmingai keistis informacija ir bendrauti. Šis požiūris taip pat kelia pavojų, kad nacionalinės institucijos, aiškindamos poreikį „atsižvelgti“ į negalią ir bendravimo sunkumus, dalinsis informacija ir bendraus su globėju, o ne tiesiogiai su nusikaltimo auka. Dėl to gali būti neužtikrinamas žmonių su negalia teisinis veiksnumas, valia ir pageidavimai⁸. Praktiškai mūsų nacionalinė analizė rodo, kad tais atvejais, kai paskiriamas globėjas, policija dažnai visiškai apeina auką ir „įvykdo“ savo pareigą ją informuoti tiesiogiai ir tik su globėju.

Šiame tyrime dalyvavusios valstybės narės į nacionalinę teisę teisiškai perkėlė direktyvoje nustatytus bendruosius informacijos prieinamumo reikalavimus, tačiau kyla įgyvendinimo problemų. Be to, yra nedaug pavyzdžių, rodančių pastangas užtikrinti, kad teisiniai pranešimai ir informacija būtų

⁷ Teisingumo GD rekomendacinis dokumentas, susijęs su 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, nustatančios minimalius nusikaltimų aukų teisių, paramos ir apsaugos standartus ir pakeičiančios 2001 m. Tarybos pamatinį sprendimą, perkėlimu ir įgyvendinimu. /220/TVR, p.44, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_en.pdf> žiūrėta 2022 m. gegužės 11 d.

⁸ Pagal bendrąjį komentarą Nr. 1 (2014), 12 straipsnis, Lygybė prieš įstatymą: corrigendum būdu, sprendimų priėmimas už kitus asmenis gali būti įvairių formų, įskaitant neribotą globą, teisminį pripažinimą neveiksniu ir dalinę globą. Tačiau jos visos turi tam tikrus bendrus požymius: jos gali būti apibūdinamos kaip sistemos, kuriose (i) teisinis veiksnumas panaikinamas asmeniui net dėl vieno sprendimo; (ii) sprendimų už kitą asmenį priėmimą paskiria ne suinteresuotas asmuo ir jis gali būti paskiriamas prieš suinteresuoto asmens valią; (iii) bet koks sprendimų už kitą asmenį priėmimo priimtas sprendimas grindžiamas tikėjimu, kad tai daroma paisant geriausių suinteresuoto asmens interesų, o ne valios ir pageidavimų <<https://digitallibrary.un.org/record/1483330?ln=en>> žiūrėta 2022 m. gegužės 11 d.

prieinami aukoms su negalia. Ypač didelių kliūčių kyla globos institucijose gyvenantiems žmonėms su negalia, kuriems fiziškai apribojamos galimybės patekti į išorinį pasaulį ir kurie yra tiesiogiai prižiūrimi darbuotojų.

6 principas: Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą ir prieinamą teisinę pagalbą.

Taigi nusikaltimą patyręs asmuo su psichikos negalia pirmiausia turėtų parengti ieškinį dėl žalos atlyginimo ir užpildyti prašymą, įrodantį finansinę ir materialinę padėtį, ir net tokiu atveju [ji] vis tiek neturi jokio teisinio tikrumo, kad [jai] bus nemokamai paskirtas advokatas, nes galutinį sprendimą priima teisėjas. Akivaizdu, kad dėl visų šių veiksmų nemokama teisinė pagalba gali tapti praktiškai neprieinama psichosocialinę negalią turintiems nukentėjusiesiems. (Sležková ir Pastorek, Slovakija, 2022, p. 40)

Teisinė pagalba, suteikianti galimybę gauti tinkamos kvalifikacijos ir patyrusio advokato paslaugas, gali būti žmonių su negalia bendravimo ir informavimo tiltas, o tai gali būti esminis veiksnys, užtikrinantis veiksmingą jų dalyvavimą teisingumo sistemoje. Nacionaliniai partneriai, turintys ilgametę nusikaltimų aukų su negalia rėmimo patirtį, nurodė, kad ši teisė gali būti svarbiausia siekiant užtikrinti jų galimybes kreiptis į teismą.

Nusikaltimų aukų teisių direktyvos 13 straipsnyje – teisė į teisinę pagalbą – valstybėms narėms nustatyta pareiga užtikrinti, kad nusikaltimų aukos turėtų galimybę gauti teisinę pagalbą, kai jos dalyvauja baudžiamajame procese. Daugumoje šalių nemokama teisinė pagalba, atrodo, priklauso nuo nusikaltimo rūšies arba neaiškių „pažeidžiamumo“ apibrėžimų, o tai neatitinka JT teisės kreiptis į teismą principų ir gairių standartų. Nukentėjusysis dažnai turi pateikti prašymą dėl nemokamos teisinės pagalbos, o tai yra administracinė našta, kurią reikia atlikti per griežtai nustatytą laiką ir kuri priklauso nuo policijos pareigūnų žinių, geros valios ir bendradarbiavimo. Tiesą sakant, teisinė pagalba dažnai yra visiškai neprieinama žmonėms su negalia ir neatitinka direktyvos 13 straipsnio.

8 principas: Žmonės su negalia turi teisę teikti skundus ir pradėti teises procedūras dėl žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų, reikalauti, kad jų skundai būtų ištirti, ir naudotis veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis.

Gyvename pirmame aukšte ir mus dažnai užgaulioja. Keletą kartų dėl to kreipėmės į policiją. Parašėme skundą policijai, nes norėjome, kad šie užgauliojimai liautųsi. Tačiau raštiško atsakymo nesulaukėme. Jie mus laiko keistuoliais. (Kapus ir kt., Slovėnija, 2022, p. 27)

8 principas yra esminis sprendžiant konsorciūmą „Balsai už teisingumą“ nustatytą „tuščios erdvės“ problemą; žmonės su negalia patiria daugybę žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų, įskaitant kankinimus ir netinkamą elgesį, kurie nėra pripažįstami nacionalinėje baudžiamojoje ar civilinėje teisės aktų sistemoje. Tai buvo viena ryškiausių išvadų, gautų atlikus tarptautinį ir nacionalinius tyrimus, nors tai nebuvo pagrindinis projekto „Balsai už teisingumą“ tikslas.

Nacionaliniai duomenys rodo, kad nusikaltimus patyrę žmonės patiria didelių kliūčių siekdami pateikti skundą ir inicijuoti teisminį procesą. Kai kuriose valstybėse narėse aiškios „nukentėjusiojo“ apibrėžties ir supratimo stoka trukdo nusikaltimų aukoms pasinaudoti teise į veiksmingą tyrimą ir

teisių gynimo priemonės, ypač kai „nukentėjusiojo“ statusas gali būti nepripažįstamas tol, kol tyrimo įstaiga nesurenka pakankamai įrodymų, kad nusikaltimas buvo įvykdytas ir kad nusikaltimo vykdytojas yra žinomas.

Iš esmės visose šalyse būtina įtvirtinti išsamią tyrimo ir teisių gynimo priemonių sistemą, kuri užtikrintų, kad nusikaltimus patyrę žmonės būtų pripažinti nukentėjusiais ir jiems būtų atlyginta už padarytą žalą. Tai nepatenka į Nusikaltimų aukų teisių direktyvos taikymo sritį, tačiau labai svarbu, kad pažeidimai ir žmonių su negalia išnaudojimas būtų visiškai ir teisiškai pripažįstami ir kad būtų įdiegtos tinkamos teisių gynimo priemonės, kurios būtų prieinamos žmonėms su negalia.

10 principas: Visiems teisingumo sistemoje dirbantiems asmenims turi būti rengiamos informuotumo didinimo ir mokymo programos, skirtos žmonių su negalia teisių klausimams, ypač jų teisei į teisingumą.

Šio projekto išvados rodo, kad socialinėse, policijos ir teisminėse institucijose nepakanka darbuotojų, turinčių specializuotą išsilavinimą ir gebančių bendrauti su žmonėmis, turinčiais negalią. Kai kuriais atvejais jie yra tik apmokyti atpažinti negalią, tačiau nemoka tinkamai bendrauti, nesugeba atlikti individualių poreikių įvertinimo, dažnai jiems reikia papildomo eksperto, turinčio atitinkamų žinių ir įgūdžių, arba pagalbos dirbant su žmonėmis, turinčiais intelekto ar psichosocialinę negalią. Taigi praktikoje dažnai žmonių su negalia teisė į informaciją ir veiksmingą bendravimą nėra visiškai užtikrinama ir priklauso nuo nukentėjusiojo iniciatyvos ieškant sprendimų. (Špekas ir Štahanas, Kroatija, 2022 m., p. 29)

Nusikaltimų aukų teisių direktyvos 25 straipsnyje numatyta prievolė rengti specialistų mokymus, tačiau konkrečiai neminima negalia. Priešingai, JT Teisės kreiptis į teismą principuose išsamiai aprašyta, kaip žmonės su negalia turėtų būti tiesiogiai įtraukti į šiuos mokymus ir koks turėtų būti mokymų turinys. Mūsų tyrėjai nerado jokių specializuotų mokymų, skirtų specialistams, dirbantiems su negalią turinčiomis nusikaltimų aukomis, patiems žmonėms su negalia ar jų artimiesiems, ir jokių įrodymų, kad tokie mokymai būtų grindžiami žmogaus teisėmis grįstu negalios modelių ar valstybių įsipareigojimais panaikinti diskriminaciją dėl negalios teisingumo sistemoje.

Taikydamos šią direktyvą, valstybės narės turėtų užtikrinti, kad nukentėjusieji su negalia galėtų visapusiškai naudotis šioje direktyvoje nustatytomis teisėmis lygiai su kitais asmenimis, be kita ko, sudarydamos palankesnes sąlygas patekti į patalpas, kur vyksta baudžiamasis procesas, ir gauti informaciją. (Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyva, Direktyva 2012/29/ES, 15 punktas)

Balsai už teisingumą

Projektas „Balsai už teisingumą“ yra skirtas žmonių su negalia, nukentėjusių nuo nusikaltimų, teisėms ir patirčiai bei jų galimybėms kreiptis į teismą. „Balsai už teisingumą“ yra ES bendrai finansuojamas ir 7 šalyse vykdomas projektas, kurio metu nacionaliniu lygmeniu atliekami tyrimai, nustatoma geroji praktika, kuriamos praktinės priemonės specialistams bei nukentėjusiesiems, remiami tarptautiniai žmonių su negalia, nukentėjusių nuo nusikaltimų, teisių apsaugos standartai. Projekte visų pirma remiamasi valstybių įsipareigojimais, nustatytais Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje (2012/29/ES) ir Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių konvencijoje.

Projekte dalyvauja šie partneriai:

- Koordinatorius: Validity Foundation (Vengrija)
- Bulgarija: „Chance & Support“ asociacija
- Kroatija: Nukentėjusiųjų ir liudytojų paramos tarnyba, VWSS
- Čekija ir Slovakija: Žmogaus teisių forumas
- Lietuva: Psichikos sveikatos perspektyvos, PSP
- Rumunija: Rumunijos teisinių išteklių centras
- Slovėnija: PIC – Žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos teisinis centras; Slovėnijos Respublikos socialinės apsaugos institutas, IRRSV; Liublijanos universitetas

VALIDITY

CENTRUL DE RESURSE
JURIDICE

САРУЖЕНИЕ
"ШАНС И ПОДКРЕПА"

FORUM
Human Rights

pic
LEGAL CENTER FOR THE PROTECTION
OF HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT

INŠTITUT RS ZA SOCIALNO VARSTVO
SOCIAL PROTECTION INSTITUTE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

MENTAL
HEALTH
PERSPECTIVES

University of Ljubljana

UDRUGA ZA PODRŠKU ŽRTVAMA I SVJEDOCIMA

Visas oficialus projekto pavadinimas: Informacija ir komunikacija — kertiniai principai siekiant teisingumo asmenimis su negalia, nukentėjusiems nuo nuskaltimų (878604 – InfoComPWD).

Projekto kontaktai

Tinklalapis: www.validity.ngo/projects-2/voices-for-justice

El. paštas: infocom@validity.ngo

Publikacija

Vilnius, 2022

Tarptautinio tyrimo ataskaitos autorė

Joanna Perry

Vertimas į lietuvių kalbą

Auksė Kuokštienė

Projekto numeris

JUST-AG-2019 / JUST-JACC-AG-2019-878604

Šios ataskaitos turinys atspindi tik projekto partnerių požiūrį ir už jį atsako tik jie patys. Europos Komisija neprisiima jokios atsakomybės už čia pateiktos informacijos panaudojimą.

Ši ataskaita kofinansuojama Europos Sąjungos 2014–2020 metų Tesingumoprogramos lėšomis (2014–2020 m.)